

„Ecclesia” vagy a totalitás igénye?

Hamu alatt parázsló, időnként fellobbanó irodalmi vitáinkban, interjúk és alkalmi nyilatkozatok rejtett törszúrásai mögött nemcsak magától értetődő véleménykülönbség, hanem igen gyakran a tárgy nem-ismerete, a tájékozatlanságban kövéren tenyésző előítélet tapintható ki. Maradéktalanul egyetértünk tehát Csehi Gyulával, az Igaz Szó „Munkásosztály és irodalom” problémáinak szentelt különszáma előkészítőjével, amikor programadó tanulmányának utolsó mondatában ezt olvassuk: „Kellő ismeretek hiányában és előítéletek hatása alatt kimondott, elsietett ítéletekkel szemben pontos ismereteket, az immár történelmivé vált múlt objektív feltárását kell szembeállítani.” (Persze, ez a megállapítás nem csupán az itt napirendre kerülő tárgykörre érvényes.) „A társadalmak s a különböző népek jól működő kollektív memóriája” — a haladás előfeltétele — s a „furcsa amnéziá”-tól nem bénított egyéni emlékezet, mint arra Gáll Ernő vallomásos írása figyelmeztet, felelősségünket jelenti, nem térhetünk ki előle: „Nem szabad tehát felednünk, s ne engedjünk a kényelemnek, kísértésnek, szklerózisnak, még kevésbé a manipulációknak, amelyek megpróbálják memóriánkat gyengíteni vagy kiapcsolni.”

Ha nem is állíthatjuk, hogy ezek a kiválasztott idézetek az Igaz Szó különszámának valamennyi közleményére jellemzőek, kétségtelen, hogy többről van szó, mint egyszerű tematikai összeállításról: szocialista irodalmi örökségünk (a „baloldali forrásvidék”) mai, korszerű szempontú közelítésére történik itt kísérlet, annak az egyértelmű tudatában (és ezt nemcsak Méliusz József, de Csehi Gyula is hangsúlyozza), hogy a végérvényesen lezárult múlt részeként, „a romániai magyar szocialista irodalom immár közel három évtizede befejezte a történelem által rárótt hivatását” (Csehi); s „helytől, társadalmi struktúrától, az irodalom nagy könyveitől, közhangulatától, szociológiai képétől nem független tény, hogy a harmincas évek olvasója és a hetvenes éveké, irodalom és olvasó problematikája, érzékenysége és érdeklődése, végül is kérdés-felvetései és a válaszok alapvetően eltávolodtak egymástól”. Egyszóval az irodalomtörténet és az irodalomszociológia eszköztárát kell mozgósítani e fontos jelenség valóság-hű megismeréséhez, korszerű újraértékeléséhez. Vannak egykor agitatív hatású művek, amelyekről ma már „az irodalomtörténet veszteség nélkül mondhat le” — az irodalomszociológia viszont nem (Csehi) —, a „választóvíz” azonban nyilván csak a dialektikus műelemzés, a stílusvizsgálat lehet. Mert „a szektás irodalmi termékek valószínűleg nyelvezetükkel sem állnak a maradandóság szintjén. Akik pedig nem tudtak vagy nem tudnak írni, lekerülnek a placcról, akár a baloldalon, akár a jobboldalon nem tudtak vagy nem tudnak írni. Itt az isten se segít, hiába minden macacsság vagy eszmei jóakarát...” (Méliusz).

Tartós értékek és mulandó szerepű-hatású művek megítélése tehát, irodalomtörténetileg legalábbis, csupán az egész ismeretében, az egész részeként lehetséges. (Méliusz: „A múlt pedig egy egész, egy totalitás, azonos kategória: a két világháború közötti romániai magyar kisebbségi irodalom, amelynek a baloldal irodalma — nem győzzük eléggé ismételni, épp mert nem szektásan

vállaljuk a baloldalt — csupán egyik alkotó része.) E különszám több írása inkább irodalomszociológiai közelítésű, vagyis bevallottan az „ecclesia pressa” irodalmát és irodalmi életét a maga külön-egységében kívánja nyomon követni — és ezzel ugyancsak figyelemreméltó feladatot vállal. Irodalomtörténetírásunk és mai irodalmunk viszont, úgy tűnik, abból nyer többet, ami a Méliusztól sürgetett stíluselemzés és totalitás-igény szemmel tartásával valósul meg — főképpen a „Nagy István műhelyében” fejezet vallomásaiban, cikkeiben. E választás bizonyára a legjobb volt, hiszen Nagy István életműve — amellett, hogy az „ecclesia pressa” hűséges, példaadó szolgálatát — elidegeníthetetlen, kiemelkedő része az egésznek is, időszzerűsége nem múlt el az idők és társadalmi feladatok változásával. Természetesen Nagy István életműve sem menthető fel a „stíluskritika” alól, ám műveinek jelentős hányada az irodalomtörténet mérlegén is súlyosnak találtatik. S ami talán ennél is többet mond: a fiatalabb, művészetfelfogásban tőle nemegyszer messze távolodott íróársak ugyancsak felnéznek rá, a „mérges fölvilágosító”-ra, a konok emberre (Bajor Andor: „Zord nyíltságát, savonarolás szigorúságát sokszor égette meg a jelen. Nem hiszem, hogy a jövő árthatna neki”); és a következőket, a „jogfolytonosságot biztosító” művészre (Páskándi), a Külváros, az Oltyának unokái, a Réz Mihályék kóstolója, A szomszédság nevében írójára. A Bálint Tibor adta jellemzés mindennél többet mond: „Ha rávinné a lélek, hogy valamely külvárosi negyedben anyagraktárt nyisson, hatalmas táblát feszíthetne ki a kapu fölé ezzel a cégérrel: TAPASZTALATOK ATADÁSA NAGYBAN ÉS KICSIBEN. AZ ÉLET TARTOZÉKAI VAGONTÉTELEKBEN IS. KEZDŐ ÉS LASSAN HALADÓ PRÓZAIÁRÓK SZÁMÁRA ÉPÍTKEZÉSI ANYAGOK, TERVRAJZOK, TÁMPILLÉREK, TÖRNETETLEN FÉMGERINCEK, ELVEK, SZILÁRD MEGGYÖZŐDÉSEK, VALAMINT MÁS NÉLKÜLÖZHETETLEN SEGÉDESZKÖZÖK!”

Végül iktassunk ide még egy idézetet, ez utóbbiakkal szoros összefüggésben, Gáll Ernő cikkéből: „A társadalomkutató erkölcsi arculatát és felelősségét alapvetően ama készsége és képessége határozza meg, hogy kritikailag újra és újra elemezze a nevelés, a körülmények kialakította értékeit és szerepeit. A nevelő hatása pedig attól függ, milyen meggyőző erővel tudja — saját példáját bevetve — elfogadtatni tanítványával azt, hogy a világ megváltoztatása elválaszthatatlan önmagunk megváltoztatásától.”

Gondolom, íróra és irodalomtörténészre is érvényes ez.

Kántor Lajos

...és hazavárja a képeit

Kedves Andorka!

Nemrégiben kissé elszomorítottál. A legszebb, legdúsabb fényű nyári hónapokban csaknem hat hétig nyomtad az ágyat, s munkára képtelen sóvárgással nézted a szűkös és sötét szobácskádba beözönlő napsugarat, amely még kancsót és ecseteid fémfoglatának megcsillogtatásával sem bírt állványhoz csalogatni. Hiába is titkoltad-takartad, az annak idején megmentett